

(a.a. s. 394f.) går på ett övertygande sätt ut på, att »Salebyklockans Dionysius tyckes hänvisa på Saint Denis i Paris», stadens förste biskop, som i slutet av 300-talet ljöt martyrdöden genom halshuggning och blev Frankrikes skyddshelgon. Jungners motivering är i korthet, att Saleby under medeltiden stod i nära förbindelse med biskopen och domkapitlet i Skara. Vid tiden för Salebyklockans tillkomst finns i Skara domkapitel en man, som i Äldre Västgötalagens biskopslängd nämnes som den sjuttonde, Stenar. Denne biskop Stenar hade studerat i Paris (H. Schück, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* 1, 3 uppl., s. 246), och det har varit naturligt för honom att medverka till det franska helgonets dyrkan i stiftet. Åmark (a.a. 1960, s. 242f.) ansluter sig helt till Jungners uppfattning: »Dionysius måste i detta sammanhang vara helgonet med samma namn, vars dag inföll den 9 oktober. Sannolikt har klockan på sin tid invigts till hans ära.»

Salebyklockan är Sveriges äldsta självdaterande kyrkklocka. Enligt Åmark (a.a. 1960, s. 241) är den sannolikt ett arbete av gjutaren Sköldulv, som har namngivit sig på Tibroklockan (Vg 219), och som möjligen också har gjutit den runristade lillklockan i Burseryds kyrka (Sm 49) med året 1238. Tibroklockans runristare är känd till namnet (»Björn skar mig»), likaså Burserydsklockans (»Björn skrev»), medan Salebyinskriften beklagligtvis är osignerad.

211. Skara, kv. Borgmästaren. Nu i Västergötlands museum

Pl. 181

Litteratur: G. Ullenius, Medeltida jordfynd i Skara 1, Grävningsundersökningarna i kvarteret Borgmästaren (i: VFT 5: 4-5, 1948), s. 142, 144; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 214.

Äldre avbildning: Ullenius a.a. fig. 55.

En mängd medeltida föremål, de flesta från hög- och senmedeltiden, hittades 1947-48 vid arkeologiska grävningar i kvarteret Borgmästaren i centrum av Skara, på tomten för telegrafverkets nybyggnad. Bland dessa finns ett stycke av en träskål med fyra inskurna runtecken. Föremålet, som tillhör Västergötlands museum, inv.nr 86.506: 256, påträffades 1948 vid schaktningsarbeten i omrörd jord.

Av den lilla svarvade skålen återstår endast hälften av botten och en del av sidopartiet. Längd 9,5 cm, bredd 4 cm. Bottenens diameter 8 cm, tjocklek 0,5 cm. Runorna äro intill 3 cm höga. Stödbotten har ett litet skuret kors och på vardera sidan om korset två runor.

Inskrift:

ui + ki

Till läsningen: Av 1-2 **ui** saknas nedersta tredjedelen. Korset har förlorat ett litet stycke av nedre vertikalarman i brottet. 3-4 **ki** äro fullständigt bevarade.

Inskriften utgör med all sannolikhet, såsom redan G. Ullenius har antagit, en märkning med ägarnas initialer. Skålen är medeltida. Runtypernas allmänna karaktär tillåter dock icke en närmare datering av inskriften.

212. Skara, kv. Mercurius. Nu i Statens historiska museum

Pl. 166

Litteratur: S. Welin, Skrivelse t. Riksantikvariern 22/7 1926, t. B. Thordeman 1/2 1927 (ATA); SHM inv.bil. 18.117; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 213f.

Äldre avbildning: VHAA:s årsbok 1927, fig. 55; Wideen a.a.

I Statens historiska museum förvaras under inv.nr 18.117:1 ett mindre träföremål med runinskrift funnet 1926 vid grundgrävning i Skara.

Om de närmare fyndomständigheterna skriver S. Welin den $\frac{1}{2}$ 1927 till B. Thordeman: »Fynden [även ett knivskaft, inv.nr 18.117:2] äro gjorda vid grundgrävning för en bankbyggnad [Skaraborgsbankens hus] på södra sidan av stora torget. Området är rätt stort, ca 35 m. långt o. 12 m. brett. Och man gick ned ung. 3 m. till lerlagret. Här gjordes ganska många fynd, särskilt en ovanlig mängd brynen, bl. a. ett handelslager av ämnen till sådana, ca 10 st. i en hög. F. ö. var det nästan allt möjligt, som plägar finnas i gammalt kulturlager. Dock inget av större märklighet mer än det sända. En del träkonstruktioner funnos även, ehuru inga kvarstående knuttimringar ... Just den dagen som runföremålet hittades, var jag bortrest.» Enligt ett tidigare, kortfattat meddelande från Welin ($\frac{22}{7}$ 1926) gjordes de båda fynden »på ung. 2 $\frac{1}{2}$ meters djup.»

Materialet är furu. Föremålet har kvadratisk genomskärning, är 12,4 cm långt och 2,1 cm brett, till halva sin längd genom två djupa inskärningar uppdelad i tre parallella tungor, samt upptill avslutat med en prismatiskt skuren knopp. De två varandra motstående sidorna med inskärningarna ha upptill ett delvis relief-skuret mönster. Den ena av dessa sidor är nu fläkt genom en djup spricka. Den tredje sidan har ett kilformigt mönster, som fortsätter i en sträng utmed tungans mitt. Denna sida förefaller att ha utgjort föremålets framsida eller översida. Den fjärde sidan — således baksidan eller undersidan — är odekorerad men bär på tungan en runinskrift. Tungornas ändar äro tämligen grovt avskurna och icke bearbetade. Möjligen kunna tungorna ursprungligen ha varit något längre. De yttre tungorna äro 5 mm tjocka, den mellersta endast 3 mm. Inskärningarna mellan tungorna ha olika bredd, den smalaste (intill tungan med runinskriften) 3 mm, den andra 5 mm. Den facetterade knoppens översida är starkt skavd eller möjligen avbruten.

Vid föremålets förvärv till Statens historiska museum gissade man, att det var en nyckel till ett bultlås (se även H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier*, 1955, s. 214). Enligt min åsikt är det en s. k. resklämma ett hantverksredskap som in i sen tid använts vid laggkärlstillverkning för att fixera utgångsläget för vidja, (eller järnband) och stav, när arbetet med ett laggkärl skulle påbörjas. Resklämmorna från senare tid (se fig. 333) likna tjocka, grova kammar med varierande vidd i skärningarna med hänsyn till växlande grovlek på banden till sådana kärl. Resklämman från Skara är avsedd för vidjebandning. Den företer inga egentliga nötningsspår och kan knappast ha slitits någon längre tid. Att ett så enkelt redskap, en ren förbrukningsartikel, inte bara har fått en god hantverksmässig utformning utan även har ägnats en viss konstnärlig omsorg, torde höra till ovanligheterna.

Runinskriften, som består av fyra runor, är grunt inristad med ett vasst eller spetsigt föremål. Den är 4 cm lång. Runornas höjd är densamma som tungans bredd, således 2,1 cm.

Inskrift:

tumi

»Tumme»

Till läsningen: Inskriften är tydlig och alla runorna äro säkra. Ingen runa är stungen. I **t** har ensidig bst. Bistavarna i **3 m** äro svagare än hst.

Inskriften är otvivelaktigt en ägarbeteckning, det tämligen vanliga kortnamnet *Tummi* till namn med förleden *Por-* och en efterled, som börjar med *m*, t. ex. *Pormundr*, *Pormodr*. *Tummi* förekommer också på Vg 3. Också den i fig. 333 avbildade, sentida resklämman är märkt med ägarnas namn i form av initialer.

Föremålet har förmodligen fått sin runristning i samband med tillverkningen eller i varje fall medan det ännu var tämligen nytt. Beträffande åldern kan den icke fastställas på typologisk väg, eftersom medeltida jämförelseobjekt saknas. Enligt H. Wideen a. a. skulle föremålet möjligen härstamma redan från 1000-talet. Runologiskt sett ger en så kort inskrift mycket få utgångspunkter för en datering. Runornas former äro icke utslagsgivande. Ortografin talar dock för äldre medeltid och fyndomständigheterna för en datering till 1100-talet. På min förfrågan har nämligen landsantikvarie Gunnar Ullenius i Skara, som är väl förtrogen

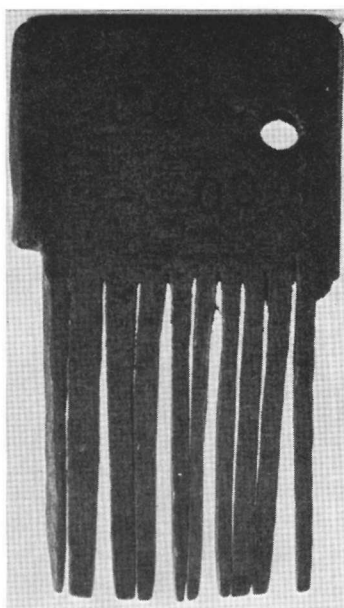

Fig. 333. Sentida resklämma, Marinmuseum, Karlskrona.
1/2. Foto Marinmuseum.

med stadens medeltida struktur, brevledes ($12/8$ 1963) meddelat följande: »Utom all fråga har runföremålet anträffats i orört lager från 1100–1200. Brynena äro av en fyndtyp, som återfinnes på ett par andra lokaler i Skara — bl. a. 'Brända tomten' (mitt för domkyrkans västparti) och alltid i nedersta kulturlagret (nedersta halvmeter), långa brynen med närmast kvadratisk tvärsnitt, av glimmerskiffer eller liknande stenmaterial. Beträffande medeltida laggkär i Skara har jag anträffat sådana, d. v. s. delar därav, igenom hela det medeltida kulturlagret, så när som på det allra understa mot leran.»

Skara, Västergötlands museum, se Vg 227 och s. 427

Förutom korstolen Vg 227 och skåpet från Ullene kyrka förvaras i museet fyra föremål med sentida runinskrifter samt två med förmenta runor. Proveniensen för dessa är okänd eller mycket osäker.

Inv.nr 975. Hängprydnad av elfenben, d.v.s. tandben av valross, mammut eller elefant. På föremålet, som till formen liknar en fågel med utspända vingar (vingbredd 7,3 cm) och med ett litet hål för upphängningssnodd i huvudet, har man tyckt sig kunna se en rad fint inristade runor. De fina risporna tillhöra emellertid elfenbenets struktur, som kan framträda på detta sätt efter slipning (N. Gejvall). De äro alltså naturliga. Föremålstypen är östlig och hänget med största sannolikhet förhistoriskt (W. Holmqvist muntligt).

Inv.nr 988. Hänglås av mässing med tillhörande nyckel av järn. På låsets ena sida finns ornamentalt ristad en sentida runinskrift **natus** samt årtalet MDCCVII och initialerna SDG. Den andra sidan bär som dekoration en bildad sol. Låsets längd (med båge) 5,4 cm, bredd 3,9 cm, tjocklek 1 cm.

Inv.nr 2032. Skäggyxa av rysk typ. I uppsatsen *Stridsyxan från Grims kula* (Blekingeboken 1960, s. 68f.) redogör Brynolf Hellner för sådana yxor och framhåller, att de mot medeltidens slut funnos över praktiskt taget hela Europa men att de undanträngdes av hillebarder och bardisaner samt med dem besläktade typer av vapen. Enligt Hellner ingingo de ofta i de svenska böndernas beväpning under 1500- och 1600-talen, och ännu så sent som 1678 tillverkades sådana stridsyxor för en del av Dalarnas bondeuppbåd.

På Skara-yxan är det mänskäreformiga yxbladets längd 66 cm, bredd (med skaftomfattning) 13 cm; närmast innerkanten finns en rad runda hål, sammanlagt 22 stycken, ca 0,5 cm i diameter. Skaftet är 106 cm långt. Mitt på yxbladet står mellan två tämligen svagt markerade, parallella linjer en punsad runinskrift, 3,8 cm lång och 1,1 cm hög: **porstain** d.v.s. mansnamnet Torsten. Runorna äro icke av enhetlig typ. De ha otvivelaktigt tillkommit i

arkaiserande syfte, och den av Hellner föreslagna dateringen av föremålet till 1600-talet kan utan hinder gälla även runinskriften. Att namnet har betecknat yxans ägare är troligt.

Inv.nr 3870. Sländtrissa av täljsten. Yttre diameter 3 cm, tjocklek 0,6 cm. På undersidan finnas några oregelbundna streck ristade, möjligen en avsiktlig ornering men icke runor.

Inv.nr 48.541. Fotformad kalksten, 6 × 7,8 cm, med sentida runor av urnordisk typ, i övrigt obearbetad. Runorna som äro fördelade på två rader kunna snarast läsas som **deo|htakis**, men inskriften ger ingen mening. Proveniensen skulle möjligen, enligt en osäker uppgift lämnad av uppköparen, vara Grumpan i Sävare socken.

Inv.nr 84.446. Täljstensring. Yttre diameter 7,5 cm, inre 4,5 cm, höjd 3,5 cm. Runorna som fördela sig jämnt över ringens utsida äro mycket tydliga. Inskriften — från nyare tid — lyder: **pitta·har·iag·gort·** »detta har jag gjort». Proveniensen är möjligen Skara, men närmare fynduppgifter saknas.